

UDK 39

ISSN 0350-0322

ГЛАСНИК
ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА

КЊИГА
79

2015

Издавач

Етнографски музеј у Београду
Студентски трг бр. 13
www.etnografskimuzej.rs
redakcija@etnografskimuzej.rs

Главни и одговорни уредник
др Мирјана Менковић

Уредник
мр Марко Стојановић

Редакција

проф. др Илдико Ердеи, Одељење за етнологију и антропологију
Филозофског факултета у Београду
проф. др Марина Симић, Факултет политичких наука
доц. др Данијела Велимировић, Одељење за етнологију и антропологију
Филозофског факултета у Београду
др Срђан Радовић, Етнографски институт САНУ
др Мирјана Менковић, Етнографски музеј у Београду
мр Татјана Микулић, Етнографски музеј у Београду
мр Милош Матић, Етнографски музеј у Београду
мр Марко Стојановић, Етнографски музеј у Београду
Марина Цветковић, Етнографски музеј у Београду

Инострана редакција

др Петко Христов, Етнографски институт Бугарске академије наука (Бугарска)
др Нашко Крижнар, Институт за словеначку етнографију (Словенија)
др Мирјана Прошић Дворнић, Нортвуд универзитет (САД)

Секретар редакције
мр Татјана Микулић

Ставови изражени у радовима објављеним у *Гласнику Етнографског музеја*
број 78 припадају ауторима и не одражавају нужно став редакције *Гласника*
Етнографског музеја.

Етнографски музеј у Београду основан је 1901. године.

Први број *Гласника* објављен је 1926. године.

Гласник Етнографског музеја бесплатно је доступан у електронском облику
на адреси www.anthroserbia.org

BULLETIN
OF THE ETHNOGRAPHIC MUSEUM
IN BELGRADE

VOLUME
79

2015

Publisher

Ethnographic Museum in Belgrade
Studentski trg 13, Belgrade, Serbia
www.etnografskimuzej.rs
info@etnografskimuzej.rs

Editor in chief

Mirjana Menković PhD, Ethnographic Museum in Belgrade

Editor

Marko Stojanović, MPhil, Ethnographic Museum in Belgrade

Editorial board

Ildiko Erdei, Prof. PhD, Department of Ethnology and Anthropology,
Faculty of Philosophy / University of Belgrade
Marina Simić, Prof. PhD, Faculty of Political Sciences / University of Belgrade
Danijela Velimirović, PhD, Department of Ethnology and Anthropology,
Faculty of Philosophy / University of Belgrade
Srdjan Radović, PhD, The Institute of Ethnography SASA
Tatjana Mikulić, MPhil, Ethnographic Museum in Belgrade
Miloš Matić, MPhil, Ethnographic Museum in Belgrade
Marko Stojanović, MPhil, Ethnographic Museum in Belgrade
Marina Cvetković, Ethnographic Museum in Belgrade

International editorial board

Petko Hristov, PhD (Bulgaria)
Naško Križnar, PhD (Slovenia)
Mirjana Prošić Dvornić, PhD (USA)

Assistant to editor

Tatjana Mikulić, MPhil, Ethnographic Museum in Belgrade

Proof editors

Marija Ilić, PhD
Čarna Popović

Translation to English

Milica Ševkušić

Copies

800

Print

„Čigoja štampa“

The views expressed in papers published in the *Bulletin of Ethnographic Museum*
Number 78 of the authors do not necessarily reflect the Herald newsroom
of the Ethnographic Museum.

Ethnographic museum in Belgrade founded in 1901

First volume of *Bulletin of the Ethnographic Museum* published in 1926

Available for free on www.anthroserbia.org

НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ

Оригинални научни рад

УДК: 351.854:39(497.11)

Мирослава Лукић Крстановић
Етнографски институт САНУ

Драгана Радојичић
Етнографски институт САНУ

НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ У СРБИЈИ ПРАКСЕ, ЗНАЊА И ИНИЦИЈАТИВЕ

Апстракт: Елементи нематеријалног културног наслеђа представљају се као динамични процеси, живе праксе, успостављајући својеврсне културне политике на локалном, регионалном и глобалном нивоу. У Србији се нематеријално културно наслеђе пројектује као стратегија државне политике, акумулирана научна знања, мреже разноврсних интеракција и перцепције његових носилаца. Имплементација нематеријалног културног наслеђа према Конвенцији Унеска покреће многа питања и иницијативе, о чему ће бити речи у овом раду.

Кључне речи: нематеријално културно наслеђе, Србија, Унеско, Конвенција, праксе.

Нематеријална културна наслеђа означавају појаве дугог трајања, која се испољавају кроз разноврсне праксе, знања и политике. Од краја деведесетих година двадесетог века започело се са стратегијама организованог, програмираног и функционалног учења и регистрација ради заштите и очувања нематеријалног културног наслеђа у свету. На тај начин, нематеријално културно наслеђе је постављено на пиједестал приоритетних културних идентификација у пољу пракси – груписања, препознавања, употреба и репрезентација од стране људских заједница, али експертских, академских и административних ауторитета. С почетком двадесет првог века, може се рећи да је наслеђе постало планетарно, локализујући мозаик културних разноврсности, специфичности и угрожености, што је мобилисало

и ангажовало огроман потенцијал људи.¹ Уистину је позамашан посао да се културне појаве кроз дисперзију и сређивање доведу у систематски ред за потребе информисања, репрезентативних мапирања, идентификација и корисности, превасходно за локалне заједнице. Јавне дебате покренуте још деведесетих година отвориле су многа питања, концентрисана око информационих друштвених мрежа, људских права, корпоративних и глобалних трендова (Castells 2000, Brown 2005, Graham 2002, Eriksen 2001, Pietrobruno, 2009). За разлику од административних таксономија и апликација у територијалним и националним границама, научна истраживања од почетка указују на променљиву динамику и амбивалентне процесе *живућих* наслеђа, што подразумева преиспитивање метода и стратегија њихове препознатљивости, одрживости и покретљивости. У овом раду ћемо указати на процесе ратификације и имплементације нематеријалног културног наслеђа на примеру Србије, са позиција научно-истраживачког и експертског укључивања и евалуација, који су умногоме конструисали нове културне политике и научне програме, створили велики дијапазон деловања и координација, а све под покровитељством централног актера – Унеска.²

Конвенција и ратификација

На конференцији Унеска 2003. године (Париз) усвојена је Конвенција за заштиту нематеријалног културног наслеђа (Convention for the Safeguarding Heritage). Од тада је нематеријално културно наслеђе дефинисано, конституисано и конструисано у референтне ентитете са одређеним циљевима и задацима, препознатљивим у бројним протоколима и програмима. Културно наслеђе и људска права су и пре тога имали декларативне и идејне континуитете у низу протокола – Declaration of Human right (1948), Convent on Civil and Political Rights (1966), Convention on the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (1972), Universal Copyright Convention (1973), Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore (1989), Universal Declaration on Cultural diversity (2001).³ Због тога је кодификација нематеријалног културног наслеђа логичан наставак и референца нових културних политика, чији је циљ препознавање и зближавање култур-

¹ Све је већи број држава потписница Конвенције. Године 2011. било је 142 државе у свету које су ратификовале Унескову Конвенцију и тиме стекле право за номинације.

² Текст је резултат рада на пројекту Етнографског института САНУ *Културно наслеђе и идентитет* (177026), финансираног у потпуности од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

³ http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17716&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

них творевина света. Конвенција је заснована на постојећим универзалним декларацијама, са задатком гаранције људских права у промовисању и очувању културних различитости и успостављања културног дијалога. Циљеви Конвенције су: а) очување нематеријалног културног наслеђа; б) поштовање нематеријалног културног наслеђа заједница, група и појединаца којих се тиче; в) подизање свести на локалном, националном и међународном нивоу; г) подизање свести о значају нематеријалног културног наслеђа и његовог узајамног уважавања. У Конвенцији се наглашавају опстанак и виталност нематеријалног културног наслеђа, заштита угрожених елемената, промовисање културних различитости и креативности (чл. 2). Према Конвенцији, нематеријално културно наслеђе је широко дефинисано и оно обухвата: усмене традиције и изразе, посебно језик, извођачке праксе, ритуале и свечане догађаје, знања и праксе везане за природу и свемир / универзум, традиционалне вештине / занате. Очување означава мере којима се настоји обезбедити употребљивост наслеђа, укључујући идентификацију, документацију, истраживања, верификацију, евалуацију, имплементацију и репрезентацију.

После 2000. године Србија се постепено укључује у европске процесе, пре свега усвајајући сетове регулатива и стандарде европских институција. Године 2004. започело се са стручним излагањима и предлозима у оквиру скупова, дебата и консултација међу научницима и стручњацима. Први такав скуп, који је имао интердисциплинарни карактер у организацији Музејског друштва Србије, одржан је у Етнографском музеју у Београду 2004. године.⁴ У наредним годинама дошло је до већег умрежавања и активирања појединаца у повезивању са међународним институцијама, потом до рекогносцирања терена и идентификовања нематеријалног културног наслеђа. Конвенција о нематеријалном културном наслеђу ратификована је у Србији 2010. године. У оквиру Министарства културе и информисања Републике Србије, 2011. године формирана су тела за имплементацију – Национални комитет за нематеријално културно наслеђе и Комисија за упис у национални регистар нематеријалног културног наслеђа. То је период када се приступа процесима рада на имплементацији нематеријалног културног наслеђа, што укључује његово идентификовање, пописивање (мапирање) и аплицирање. Разрађен је детаљан програм, који подразумева рад координаторских тимова са подносиоцима предлога и заједницама / групама као носиоцима наслеђа. Након такве координације и рада на регистрацији елемената, комплетни материјали су достављани Комисији за упис у национални регистар нематеријалног културног наслеђа и Националном комитету. Комисија и Комитет, састављени од научника и експерата, започињу процес разматрања пристиглих предлога, обављања експертиза и евалуације материјала / елемената, формирајући

⁴ Резултати и излагања са скупа представљени су у Зборнику радова под насловом *Негововање и заштита нематеријалне баштине у Србији. Стручни скуп о нематеријалној баштини* (ур. Ж. Гвозденовић), Свеска 2, Музејско друштво Србије, Београд, 2006.

притом националну листу нематеријалног културног наслеђа и предлажући елементе за номинацију на Унескове листе. Овај посао захтева врло прецизне, одговорне, компетентне одлуке, које у потпуности морају бити комплементарне са Унесковом Конвенцијом. Током 2010. и 2011. године одржани су значајни скупови, као што су следећи: Регионални семинар одржан у Сирогојну, Министарска конференција и Самит шефова држава о културном наслеђу у Београду, на коме је учествовало девет земаља региона, Међународни семинар о очувању нематеријалног културног наслеђа у Етнографском музеју, са учешћем експерата из дванаест европских земаља. Године 2012. формиран је Центар за нематеријално културно наслеђе у оквиру Етнографског музеја у Београду. Задатак Центра је истраживање, пописивање, обрада, чување и презентација нематеријалног културног наслеђа на територији Републике Србије, али уједно и помоћ локалним заједницама у препознавању, вредновању, практиковању и преношењу сопственог културног наслеђа на наредне генерације. Циљ Центра је постизање бољег статуса нематеријалног културног наслеђа и његовог укључивања као значајног културног ресурса за друштвени и економски развој. Током протеклих пет година, активности на пољу регистровања и презентовања нематеријалног културног наслеђа одвијале су се на неколико поља.

1. Научно-истраживачки рад јесте једна од кључних делатности. Посебно истичемо пројекат Етнографског института САНУ (финансиран од стране Министарства културе и информисања) *Нематеријално културно наслеђе у мултиетничким заједницама Баната* (руководилац др Младена Прелић) и пројекат *Културно наслеђе и идентитет* (пројекат финансиран од стране Министарства просвете и науке – руководилац др Љиљана Гавриловић). Научно-истраживачки рад на овим пројектима подразумева и активно учешће сарадника Института на европским научним скуповима посвећеним културном наслеђу.⁵ Свој допринос на међународним Конференцијама и публикованим радовима у часописима од међународног значаја дали су научници из Етнографског института САНУ: др Љиљана Гавриловић, др Драгана Радојичић, др Мирослава Лукић Крстановић, др Срђан Радовић, др Лада Стевановић, др Сања Златановић, др Јадранка Ђорђевић, др Александар Крел и др. Посебно истичемо и сарадњу са сарадницима Балканолошког института (др Биљана Сикимић и др Марија Мандић) и сарадницама из Музиколошког института (др Данка Лајић-Михајловић⁶ и Марија Дујмић).

⁵ На пример, *Tradicija in kulturna dediščina izzivi za ustvarjalnost in poustvarjalnost / Tradition and Cultural Heritage: Challenges for Creativity and Performance*, у организацији Института за slovensko narodopisje ZRC SAZU и под руководством др Ингрид Славец; организовање панела под називом *Staging the Memory Transforming the Heritage in the City*, 12th Congress SIEF (Convenors Miroslava Lukic Krstanovic and Ana Luleva); конференција одржана у Софији 2013. године, под називом *Изследване на културното наследство – състояние, резултати, перспективи*, коју је организовао Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музеј.

⁶ Резултат сарадње јесу објављени радови: Мирослава Лукић Крстановић, *Ritual and Symbolic World of Festivity*, Данка Лајић-Михајловић, *Musical Spectacle Brass Bands 'Midnight*

На Одељењу за етнологију и антропологију такође су организовани научни скупови и реализовани пројекти који се баве нематеријалним културним наслеђем (*Урбано културно наслеђе и религиозност у савременом контексту и окружењу*, *Културно наслеђе и идентитет гастарбајтеске популације* и *Културни идентитети као нематеријално културно наслеђе*).⁷

2. Културно – едукативно – експертска делатност обухвата научнике (претежно етнологе, фолкористе и етномузикологе), културне и музејске стручњаке, појединце у локалним срединама и носиоце културног наслеђа, који представљају мрежу и интерактивну комуникацију на релацији супервизора, модератора, едукатора, координатора, корисника и реализатора наслеђа. Елементи наслеђа тако постају видљиви и присутни не само у оквиру локалне заједнице него и у широј јавности – кроз бројне репрезентативне праксе. Тако се од 2012. године, у оквиру *Међународног дана матерњег језика* у Ковачици, центру наивног сликарства, одржавају значајне промоције нематеријалног културног наслеђа. Издвајамо и одржавање интерактивне позоришне радионице инспирисане ромским приповедачким традицијама, одржавање међународне (Craftattract) изложбе производа традиционалних заната у организацији Етнографског музеја, одржавање међународног округлог стола и програм *Допринос аудиовизуелне продукције у очувању нематеријалног културног наслеђа*. Истичемо пројекте регионалне музејске сарадње у систему заштите: *Лековити и чудотворни извори*, носилац – Народни музеј Ужице, и *Вашири и сабори у Србији*, носилац – Народни музеј Шабац.

Својим перманентним активностима, допринос су дали и кустоси музеја: Музеј на отвореном „Старо село“ – Сирогојно, Народни музеј у Чачку, Народна библиотека у Бору, Еколошко друштво Драгачево, Народни музеј у Шапцу, Народни музеј у Зајечару, Народни музеј у Књажевцу, Народни музеј у Кикинди, и др. На релацији музеји – културни центри – локалне заједнице успоставља се интензивна сарадња, чији је циљ да се разноврсне традицијске културе и праксе одрже и задрже у свом амбијенталном окружењу и хабитусу. Захваљујући ангажману појединих кустоса и културних посленика (Снежане Ашанин, Снежане Томић, Сузане Антић, Гордане Милетић, Драгана Стојменовића и др.) успостављена је корисна комуникација и прикупљена драгоцен документација нематеријалног културног наслеђа.

3. Регионална сарадња и међународна умрежавања представљају посебан вид ангажмана и реперезентовања нематеријалног културног наслеђа. Реч је о значајној академској и експертској координацији, без које би очито цела стратегија нематеријалног наслеђа остала самоперцептивна и изо-

Concert; Мирјана Закић, *Brass Bands Competitions: from local to International*, у: *Studia Intra-mentororum musicae Popularis III*, 2013.

⁷ Видети зборник радова *Културни идентитети као нематеријално културно наслеђе* (2011), у коме су објавили радове Даниел Синани, Бојан Жикић, Драгана Антонијевић, Марија Ристивојевић, Марко Пишев и др.

лована. Успостављене су и регионалне и субрегионалне мреже, које се заснивају на међудржавним контактима и сарадњи експертских тимова. У томе су посебно ангажовани експерти Душица Живковић, помоћник Министра културе (која је у претходних пет година успоставила систем заштите и координаторску мрежу), др Биљана Ђорђевић, Саша Срећковић, Вилма Нишкановић, др Мирјана Менковић, др Весна Марјановић, мр Марко Стојановић, др Милош Матић и др. Године 2010. оснива се Регионални центар за заштиту нематеријалног културног наслеђа у Југоисточној Европи, под покровитељством Унеска (Regional Centre for the Safeguarding of Intangible cultural Heritage in South-Eastern Europe Under the Auspices of UNESCO)⁸. То је један од седам центара у свету друге категорије, који има преко 14 држава чланица, са тенденцијом проширивања. Чланови Генералне скупштине Центра су уједно и представници следећих држава: Бугарске, Турске, Албаније, Хрватске, Словеније, Грчке, Кипра, Босне и Херцеговине, Црне Горе, Македоније, Румуније, Грузије, Србије и Јерменије. Дидактички и едукативни поредак обухвата и низ мера и програма на националном нивоу, надгледани од стране Унескове канцеларије у Венецији. Одржавање семинара, симпозијума и радионица ствара информативну и компаративну платформу.

Унескова Конвенција успоставила је административна и научна правила не само кодификовања нематеријалног културног наслеђа, већ и организовања комплетног механизма управљања, едуковања, тренирања и његовог представљања од стране потенцијалних ауторитета и носилаца. Политике и стратегије нематеријалног наслеђа подразумевају успостављање позиција, статуса и хијерархија на различитим нивоима у односу на централу Унеска, односно – на нивоима држава-чланица, националних институција, регионалних мрежа и центара, невладиног сектора, фондова (поверенички статус), па све до базе – локалних заједница. Главна обавеза на нивоу држава-потписница јесте да се усвоји општа политика, са циљем унапређења функција нематеријалног културног наслеђа у друштву. Реч је о дугорочном стратешком програму, који подразумева обрасце и методологије рада, прецизну и адекватну експертску умреженост и координацију, као и комуникацију са групама и заједницама које желе да очувају или заштите своје наслеђе.

⁸ Регионални центар за заштиту нематеријалног културног наслеђа Југоисточне Европе под покровитељством Унеска јесте непрофитна организација, легални субјекат који има координативне функције са земљама у региону, са циљем промовисања и имплементације Унескове Конвенције за заштиту нематеријалног културног наслеђа и успешне имплементације Унесковог програма у реализацијама (усвојено на Генералној скупштини Центра 19. фебруара 2012).

Живе праксе и референтни ентитети

Да би нематеријално културно наслеђе добило статус регистрованог елемента, а потом и референтне јединице, неопходно је да уђе у одређени процес евидентирања. За то су најважнији појединци и групе локалних заједница, који одређену праксу или знање наслеђа издвоје као својеврсни идентитетски показатељ (очувања и заштите). Тада се у припремање за регистрацију укључују координатори, чији је задатак да помогну, усмере и едукују предлагаче, како би се обавио референтни поступак (овде се, пре свега, мисли на попуњавање упитника, припрему документације у виду литературе, фото-документације, видео-записа и др.). Комплетан материјал одређеног елемента потом иде на Комисију ради разматрања и коначног усвајања. Главни инфо-центар и архиву представља Центар за нематеријално културно наслеђе, са седиштем у Етнографском музеју. Досадашњи предлози које су разматрала Комисија за национални регистар нематеријалног културног наслеђа и Национални комитет могу се класификовати у три групе: извођачке праксе, занати и обредно-религијски елементи.⁹ Елементи се представљају на два начина: 1. издвајају се они обичаји, ритуали, предања, извођачке праксе који носе етикету кандидата за номинације на Унесковим листама; 2. издвајају се они елементи на националној листи који треба да скрену пажњу на обичаје и праксе, са задатком да се региструју и као такви заштите или наставе да *живе*. Једни елементи теже ексклузивитету и репрезентацији, а други елементи се издвајају ради заштите и опстанка. Скретућемо пажњу на неке елементе / обичаје, не само као на референтне ентитете културног наслеђа, већ и као на потенцијалне праксе, које имају своје место у идентитетском пољу заједница и друштвеног и културног повезивања.

Породична слава је увршћена – и представља први упис Србије – на Унескову репрезентативну листу нематеријалног културног наслеђа човечанства. Одлуку о упису *славе* на Унескову листу донео је Међувладин комитет за заштиту нематеријалног културног наслеђа, на свом редовном заседању, одржаном од 24. до 28. новембра 2014. године у седишту Унеска у Паризу. Од тада *слава* постаје још репрезентативнији ентитет за све врсте културног и маркетиншког излагања (на пример, породична слава је представљена на Светској изложби ЕКСПО, одржаној 2015. године у Ми-

⁹ На националној листи за регистар нематеријалног културног наслеђа нашли су се следећи елементи: крсна слава, молитва (ђурђевдански обред), белмуж, обичај изливања и паљења ратарских свећа, израда пиротског качкаваља, пиротско ћилимарство, филигрански занат, клесарски занат, пазарске мантије, злакуска лончарија, косовски вез, певање уз гусле, грокталица, певање из вика, ерски хумор, коло (коло у три, коло у шест), коло *Руменка*, свирање на гајдама, фрулашка пракса, свирање на кавалу, наивно сликарство Словака, *лазарце* у Сиринићкој жупи, израда дрвених чутура у селу Пилица, *Вуков сабор*, ојкача, врањска градска песма и обичај чување Христовог гроба, *врањска песма*.

лану). Етнографски музеј у Београду представио се изложбом *Култура исхране Србије* (ауторка Душица Живковић), чији је важан сегмент била и породична слава, културни образац гошћења и гостопримства. Слава се такође представља и на разноврсним домаћим и интернационалним сајмовима туризма, те тако даје још један допринос туристичким, па и економским понудама и ширењу културе Србије. Стога, наглашавајући значај одлуке о упису коју је донео Међувладин комитет, слава се третира као један од српских најпрепознатљивијих обичаја, те поред националног значаја добија и ширу, међународну видљивост. Посебно се истиче сарадња државних институција, националних и регионалних установа културе, туристичких организација, невладиног сектора и приватних иницијатива – не само током процеса израде номинације, већ и за даљу одрживост и очување овог обичаја. Породична слава јесте пракса, обичај, жива традиција, али она истовремено поприма конструктивистичку форму од стране културне политике, постајући тако производ за пласман на туристичком, културном и друштвеном тржишту.

Елементи попут крсне славе, игре *коло*, јела – кајмак, пића – ракија шљивовица, или пиротског ћилимарства и другог јесу јасно утврђени елементи и генерацијски преносиоци пракси, који одржавају континуитет традиције дугог трајања. Њихова одрживост и очување истовремено су усмерени и на заштиту – да се не изгубе и да опстану. Следећи блок елемената односи се на хитну заштиту, посебно када су у питању стари занати, који полако нестају и чија је занатска умећа потребно ургентно заштитити, будући да су за такве праксе потребни људи који генерацијски преносе своја знања, а њих је очито све мање (ћилимарство, филигрански занат, казанџијски занат, клесарски занат, бомбонџије, грнчарски занат). Хитну заштиту изискују и извођачке праксе (певање – ојкаче / ојкан, гајдаштво, фрулаштво и др.). Истовремено, нематеријално културно наслеђе проналази своје нове, инспиративне пунктове, посебно у виду разноврсних јавних манифестација – фестивала и других догађаја, који добијају заслужено место у популарисању нематеријалног културног наслеђа. Ту се, пре свега, могу издвојити разноврсни сабори народног стваралаштва са већ поприличним стажом, као што су Драгачевски сабор трубача, Сабор фрулаша, Хомољски мотиви и многи други. Извођачка пракса фолклорног стваралаштва, односно сабор / фестивал – такмичење трубача у Гучи јесте и пример како се традиција популаризише и комерцијализује, те тиме тежи и економској одрживости. Издвајамо и пример у оквиру манифестације *Ноћ музеја*, где се први пут представила пијачна традиција на аутентичном простору пијаце „Зелени венац“ у Београду – као реликт прошлости и жива пракса дуге традиције. Фестивали, сабори, вашари, пијаце могу бити имплементирани елементи загарантовани Конвенцијом (чл. 2).

Национално наслеђе добија своје место и у мултинационалним номинацијама, односно – у груписању ентитета у заједнички именитељ. За сада таквих примера на Унесковој репрезентативној листи има мање (на пример, елемент *Медитеранска дијета*), али они постају јасан искорак у

дипломатизацији наслеђа. Тако се на највишем државно-дипломатском нивоу нашао обичај буђења пролећа, познат под називом Ђурђевдан и Хидерлез, који су номиновале следеће државе: Турска, Македонија, Србија, Хрватска, Молдавија и Хрватска. У којој мери ће Унеско препознати ентитете наслеђа у мултинационалном издању, остаје тек да се види. Имајући у виду концепте између симболичког статуса „наше“ културе и „заједничке“ културе, што се доводи у везу са регионалним целинама, може се приметити да наслеђе више упућује на културне дистанце него на културни проксимитет и зближавање. Зато је још увек мало примера умрежавања, зближавања наслеђа и тражења сличности међу елементима, а више различитости. Од 218 национално категорисаних елемената за Унескову листу, само је њих 14 мултинационално.

Конечно, нематеријално културно наслеђе има своје место и у урбаној култури (Лукић Крстановић и Дивац 2012: 9). Од самог почетка планирања и реализације елемената културног наслеђа, координаторски тим за Београд и друге градове Србије (Зајечар, Краљево, Бор и др.) имао је задатак да анимира градску популацију у препознавању и идентификовању нематеријалног културног наслеђа. Мапирање наслеђа је, пре свега, било вођено перцепцијама и отвореним дијалозима о томе шта би било нематеријално културно наслеђе ових градова, не само у групној идентификацији него и у одређеној амблемизацији тих градова. На први поглед, урбана култура и градска средина бивају мање „аутентични“ од, на пример, фолклорне културе и сеоске средине. Па ипак, нематеријално културно наслеђе има своје време трајања, генерацијске интеракције, одрживост и потребу за очувањем. Тако се већ на самом почетку издвајају елементи као што су староградска музика у кафанама Скадарлије у Београду; или пак стари занати, као што су бомбонцинице, пекаре, кафане; или вишедеценијске манифестације – на пример, дечји фестивал „Радост Европе“. За београдску средину, значајне елементе нематеријалног културног наслеђа имају етничке и националне заједнице, оне које од 19. века одржавају своје културно наслеђе – јеврејска заједница, цинцарска заједница, јерменска заједница, ромска заједница, и друге. На сличан начин се одвијају и тек предстоје активности имплементације културног наслеђа у другим градовима Србије (већ евиденирани као елементи: Смедеревска јесен, Шабачки вашар, Дани лудаје у Кикинди, Зајечарска гитаријада и др.).

Закључак: предлози, питања и дилеме

Наведени примери и искуства у очувању нематеријалног културног наслеђа указују на његову постојаност, али и на способност промена, што успоставља својеврсну динамику. Да ли говоримо о аутономији

наслеђа, о повезивању наслеђа, о самодовољности наслеђа, или о његовој променљивости? Рад на очувању нематеријалног културног наслеђа у Србији, пре свега, окренут је људима и њиховим праксама – не само у оквиру државних и националних граница, већ и кроз локалне и регионалне самосталне и независне културне просторе, стварајући тако својеврсне културне разноврсности. Имајући у виду досадашњу имплементацију нематеријалног културног наслеђа и искуство рада на његовом очувању и заштити, сматрамо да су неопходне сталне иницијативе, али и преиспитивања досадашњег рада. Изнећемо наша запажања и указати на нека питања или дилеме које прате нематеријално културно наслеђе.

– Нематеријално културно наслеђе не може се мерити искључиво државним и националним границама, већ највише људским ресурсима, стваралаштвом – појединачним и групним изборима у (само)идентификацији. Како људска кретања и наслеђа јесу покретна добра, у том је смислу важно бавити се више њиховим трајањем него изворношћу, које је понекад тешко доказати. Традиција је процес, а не стање.

– Нематеријално културно наслеђе не треба мистификовати или идеализовати, већ га реално сагледавати кроз разноврсна опажања и праксе, које људи препознају као своје наслеђе, а стручњаци га потом верификују. То је комуникативни процес на релацији између носилаца наслеђа и експерата, који подразумева добру координацију и информисаност.

– Нематеријално културно наслеђе јесте део осмишљене културне и државне политике, што подразумева њихове стратегије и спровођење имплементација, са основним задатком и питањем – како и зашто је нешто предложено. Зато су неопходне приватна и јавна информисаност, што више иницијатива и промоција, како посредством културних установа (музеја, културних центара, школа, едукативних програма), тако и путем приватних умрежавања.

– Комерцијализација и репрезентација нематеријалног културног наслеђа, поред слободног пласмана, требало би да подлежу одговарајућим контролама (па и лиценцама у виду заштите ауторских права и својине), што потврђује квалитет и аутентичност наслеђа. Таква контрола и вредновање наслеђа помажу да се сузбије стихијска и некавалитетна понуда (посебно када је реч о тзв. туристичким производима).

– Економски аспект не сме да угрожава суштину нематеријалног културног наслеђа, које мора да пронађе начине да опстане у свакодневици, а не само на тржишту. Да ли је одрживост наслеђа везана искључиво за одређена финансијска средства и шта се дешава са њим ако тога нема? Да ли нематеријално културно наслеђе може да опстане у сиромаштву и ко има привилегију над њим?

– Када нематеријално културно наслеђе као елемент уђе у упитнике, онда оно подлеже посебним критеријумима вредновања. Отргнут из стварности, такав елемент постаје регистар. На том нивоу важно је (посебно из експертског угла) валоризовати прецизним и јасним текстом шта тај елемент

јесте, ко су носиоци и какве захтеве имају у односу на очуваност или заштиту. Проблеми / дилеме се јављају у првој фази предлагања, што се исказује на два начина: елементи се уситњавају од стране предлагача и носилаца наслеђа – мањих група или појединаца, или се елементи обједињују у регистарске јединице са заједничким просторним и културним садржајима ради веће видљивости. Први начин је важан ради евиденције и регистрације за националну листу, а други начин је важан за номинације на међународном нивоу.

– С обзиром на то да се све већи део људске популације налази у градским срединама логично је да ће се временом важни ресурси нематеријалног културног наслеђа црпети управо из тих средина. То ће захтевати много сложеније увиде у наслеђа, јер градске и урбане средине стварају мноштво наслеђа као последица разноврсних културних стилова, утицаја и миграција. Зато се залажемо да се кроз тимски рад и што веће укључивање грађана (на пример, преко друштвених мрежа и у свакодневной комуникацији) подстиче интересовање за нематеријално наслеђе, које ће засигурно отворити многа друга поља подстицања градских култура. Истовремено, промовисање наслеђа може да буде и користан подстицај за одржив развој градова (манifestације, изложбе, разни перформанси, праксе и др.).

– Залажемо се да се више фаворизују елементи нематеријалног културног наслеђа мањинских група и заједница у Србији, и то тако што ће мањинске заједнице имати равноправан однос у предлагању својих елемената и у номинацијама. Нематеријално културно наслеђе не сме да буде подстрекач националних, расних, родних, здравствених и других дискриминација.

– Залажемо се да се више штити и подстиче дечје стваралаштво – као врло важан сегмент нематеријалног културног наслеђа (дечје игре, манифестације, наративни корпуси, дечје књижевно и ликовно стваралаштво и др.).

– Жене су изузетно важни актери нематеријалног културног наслеђа, те је корисно подстаћи и евидентирати праксе, знања и умећа нематеријалног културног наслеђа, посебно када је реч о кулинарству – справљању јела, изради тканина или извођачкој пракси – певање и игра, наративној традицији, књижевности, ликовном стваралаштву, примењеној уметности и др.

– Дијаспора и исељничко-досељенички процеси стварају и одржавају нематеријално културно наслеђе у другачијим околностима, које треба регистровати, подржати и подстицати да се очува или пак заштити, не ослањајући се искључиво на националне показатеље наслеђа, већ на све оно што су људи понели са собом и што сматрају преносиоцима својих малих-великих култура.

– Залажемо се да нематеријално културно наслеђе црпи своје традиције из разноврсних музичких и културних стилова – од староградске, рок музике до класичне музике, од традиција кинематографије до позоришне уметности, од књижевних традиција до усмених предања, од традиција графич-

та до слогана или хумора. Или, боље рећи, све што се може препознати у вишегенерацијском опусу наслеђа.

Разноврсне традиције и наслеђа јесу тековине и савремених процеса, па се као такве заштићују и одржавају, постајући ексклузивно добро различитих култура, или су једноставно праксе у одржавању људских заједница – ма где оне биле.

Литература

- Бандић Душан 1980: *Табу у традиционалној култури Срба*, БИГЗ: Београд.
- Brown, Michael F 2005: Heritage Trouble: Recent Work on the Protection of Intangible Cultural Property, *International Journal of Cultural Property*, no. 12, International Cultural Property Society, USA, 41–61.
- Castells, Manuel 2000: Materials for an Exploratory Theory of the Network Society, *British Journal of Sociology*, 51, no. 1, 2000, UK, 5–24.
- Чајкановић Веселин 1973: *Мит религија у Срба*, Српска књижевна задруга : Београд.
- Гавриловић, Љилљана 2011: *Музеји и границе моћи*. Београд: Библиотека XX век.
- Гавриловић, Љилљана 2011: Потрага за особеношћу: изазови и дилеме унутар концепта очувања и репрезентовања нематеријалног културног наслеђа, *Нематеријално културно наслеђе/ Intangible cultural heritage of Serbia*, (ур. Душица Живковић), Министарство културе, информисања и информационог друштва: Центар за заштиту нематеријалног културног наслеђа при Етнографском музеју у Београду, Београд, 50–57.
- Graham, Brian 2001: Heritage as Knowledge: Capital or Culture, *Urban Studies*, vol 39, Nos 5–6, London: SAGE, 1003–1017.
- Ивановић Баришић, Милина 2014. „Породична Слава у Срба с посебним освртом на Александровачки крај“. Тематски зборник: *Нематеријално културно наслеђе и локална средина: резултати савремених мултидисциплинарних истраживања александровачке Жупе и околних области*. Александровац: 43–72.
- Културни идентитети као нематеријално културно наслеђе, *Зборник радова са начног скупа Културни идентитети у XXI веку* (ур. Бојан Жикић), 2011. Српски Генеалогски центар, Београд.
- Lajić–Mihajlović, Danka. 2013. *Musical Spectacle Brass Bands 'Midnight Concert*, *Studia Instrumentorum Musicae Popularis III*, (ed. Gisa Jähnichen), MV-Wissenschaft, 18–32.
- Лукић Крстановић Мирослава и Дивац, Зорица 2012. *Програмирање нематеријалног културног наслеђа града, парадигме и перцепције*, LX, св. 2, Гласник Етнографског института САНУ, Београд, 9–22.

- Lukić Krstanović, Miroslava. 2013. *Ritual and Symbolic World of Festivity*, *Studia Instrumentorum Musicae Popularis III*, (ed. Gisa Jähnichen), MV-Wissenschaft, 2–18.
- Краус, Ентони 2011: Конвенција о заштити нематеријалног културног наслеђа из 2003. године: изазови и перспективе, *Нематеријално културно наслеђе/ Intangible cultural heritage of Serbia* (ед. Душица Живковић), Министарство културе, информисања и информационог друштва : Центар за заштиту нематеријалног културног наслеђа при Етнографском музеју у Београду, Београд, 10–20.
- Pietrobruno, Sheenagh 2009: Cultural Research and Intangible Heritage, *Culture Unbound*, Volume I, 2009: 227–247. Hosted by Linköping University Electronic Press: <http://www.cultureunbound.ep.liu.se>
- Radović, Srđan, 2013: *Grad kao tekst*, Београд: Библиотека XX век.
- Sinani, Danijel 2013: *Demoni i rituali. Periodični rituali i demonologija narodne religije kod Srba*, *Etnološka biblioteka knj. 74*, Srpski genealoški centar, Београд 2013.
- Zakić Mirjana, 2013. *Brass Bands Competitions: from local to International* u: *Studia Instrumentorum musicae Popularis III*, MV-Wissenschaft, 32–42.

Miroslava Lukić Krstanović
Dragana Radojičić

INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE IN SERBIA: PRACTICES, KNOWLEDGE AND INITIATIVES

Summary

The elements of intangible cultural heritage are presented as dynamic processes and live practices, while establishing distinct cultural policies at local, regional and global levels. In Serbia, intangible cultural heritage is projected as a national policy strategy, accumulated academic knowledge, networks of various interactions and perceptions of its bearers. The implementation of the intangible cultural heritage policy according to the UNESCO Convention and the expression of this heritage through the specific experience of its bearers raises many issues and initiatives. The UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage was ratified in 2010 in Serbia. In 2011, two bodies entrusted with its implementation were established under the auspices of the Ministry of Culture and Media of the Republic of Serbia: the National Committee for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage and the Commission for Inscription of Intangible Cultural Heritage in the National Register. In 2012, the Centre for Intangible Cultural Heritage was established at the Ethnographic Museum in Belgrade. The tasks of the Centre include research, registration, cataloguing, preservation and presentation of intangible cultural heritage in the territory of the Republic of Serbia, as well as assistance to local communities in identifying, evaluation, practice and transmission of their own cultural heritage to the next generations. The nominations that have so far been evaluated by the Commission for the National Register of Intangible Cultural

Heritage and the National Committee can be classified into three groups: performance practices, crafts, and ritual and religious elements. Elements of intangible cultural heritage are presented in two ways: 1) by selecting customs, rituals, traditions, performance practice, and other elements that are identified as candidates for nomination for UNESCO lists (*slava* – the first element inscribed on the UNESCO list); 2) by selecting those elements in the national list which should draw attention to some customs and practices, with the aim of registering and protecting them as such, or enabling them to continue to live (more than forty elements have been registered so far). Having in mind the implementation of the intangible cultural heritage policy and the experience of work on its preservation and safeguarding we believe that it is necessary to constantly launch initiatives and review previous work, e.g. intangible cultural heritage should be treated as a process and not as a state; the emphasis should be laid on its creative potentials; heritage should be treated as a holder of human rights, freedom of choice arising from the diversity of experiences devoid of any form of discrimination; heritage should be subject to certain evaluations and control in order to encourage quality and reduce the randomness of selection, encourage children's creativity and heritage among women, encourage intangible cultural heritage in multicultural environments and identify elements that connect and not those that divide.